

AKKOYUNLU TARİHİ HAKKINDA BİR ESER: SULTAN YAKUP TARİHİ (TARİH'İ ÂLAM ÂRÂY'I AMİNİ)

Nader Nadernejad

Bu eser, İstanbul Fatih Kütüphanesinde, 4430 numarada kayıtlı olup, 225 varak 249 sahife ve her sahifede 15 satır halinde Yusuf-i Marvî tarafından nesta'lik hattı ile 926 (1520) H.K. istinsah edilmiştir.

İran'ın tarihi ile ilgili eserler zincirinin bir halkası olan bu kitap, henüz basılmamıştır. Akkoyunlu sülâlesi hakkında, çeşitli kitaplar yazanlar olmuştur. Bunların arasında "Cihana:â" kitabı ile Gaffarî, "Ahsenü't-Tevarih" kitabı ile Hasan Bek Rumlu ve daha önce yazılanları icmâl eden Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi (ölüm tarihi 1113 H.K.-1702 M.) gibileri zikredilebilir. Bu yazarlar, çoğunlukla Ebu Bekr-i Tehrânî'nin "Diyâr-ı Bekriyye" kitâbından istifâde etmişlerdir.

Fakat elimizdeki Sultân Ya'kub Tarih'i kitâbını yazan Fazlullah bin Abdullah-i, Ruzbahanî, Diyâr-ı Bekriyye adlı kitâbından haberdâr olduğu halde, kendi eserinde ondan ve Ebu Bekr-i Tehrânî'den söz etmemiştir.

Akkoyunlu Tarihinden Sultân Ya'kub'un devrini kapsayan böyle bir kitâp, büyük ehemmiyeti hâizdir.

Bu kitâbın mikrofilmi Atatürk Üniversitesi, Edebiyât Fakültesi, Tarih Bölümü Başkanı Sayın Doç.Dr. Fahrettin Kırzioğlu'nun yardımıyla elime geçti.

Hocamın bana verdiği plana göre, bu kitâbdaki şahısların, eserlerin, ülkelerin ve kabilelerin isimlerini düzenleyip fişledim.

İstifâde edilir ümidiyle, kitâbın konusu ve mutevazı hususunda, Farsça'dan, Türkçe'ye kısa bir tercüme yaptım.

Bu çalışmam 50 sayfayı bulmaktadır.

Yazar, kitâbın başında kendi hayâtını, şöyle anlatmaktadır:

"Ben, Kur'ân-ı Kerim'i okuduğum zaman, ilmî araştırmalara başladım. Sonra Sarf, Nahiv ve Arapça öğrenimi ile meşgul oldum. Daha onyediyâşında iken, Hicâz'a gittim. O yaşta Medîne-i Tayyibe'yi ziyâret ettim. Bu seferde oralarda çokca ma'lûmât edindim ve tahsilime devâm etmek için, ana yurdum olan

Şirâz'a döndüm. İlim yolunda birçok eziyetler çekip, din âlimlerinden çokca istifâde ettikten ve Riyâziyât, Hendese, dinî âşinâlık kazandıktan sonra, yirmibeş yaşımda, yeniden Hicâz'a doğru yola koyuldum. Bu seyahatimde Hicâz ve Mısır âlimlerinden çok fazla istifâde ettim. Daha sonra tekrar Şirâz'a geri döndüm. Şirâz Medresesinde şer'î ve akli ilimleri mütalâa ettim. "Hall-i Tecrid" ve "Muhâkemât" kitâplarını tedvîn ederek, onlara haşiyeler yazdım. Sonra Bediüzzamân'ın, insanın konuşma gücünden bahseden eserini, Fars dili ile yazdım. Üçüncü def'a Hicâz'a gitmeğe niyet ettim. Azerbeycândan geçtim ve 892'de Sultân Ya'kub'un adı ile başlayan "Bediüzzemân"ın kitâbını, Sultân Ya'kub'a takdîm ettim. Sultân, bu kitâba bir mukaddime yazmamı emretti. Mukaddimeyi yazınca Sultân, "Tarih-i Alam Ara,-ı Amîni" kitabını yazmamı emretti. Kitâbdaki esâs olayların bir kısmı, kendi gözümle görüp yazdığım konulardan ibârettir. Fakât bir kısım olayları, sözüne itimâd edilebilecek güvendiğim kişilerden dinledim ve uygunca yazdım. Bu kitâbı, Sultân Ya,kûb zamânında bitiremedim. Kitâbı Abu'l-Feth Baysungurhan zamânında bitirdim ve kendisine takdîm ettim."

Yazar, bu kitâbın yazılmasının sebebi hakkında şöyle diyor:

"Bu kitâba, şahısların hayâtlarını anlatan bir tarzla başladım. Sultân Ya,kûb'un zamânındaki olayların hususiyetlerini belirterek, durumlarını şerh ederek ve bu tarih kitâbını Cüveynî'nin "Tarih-i Cihângûşa" sına karşılık (nazîre) olarak yazdım. Çünkü, "Cihângûşa" adlı kitâp, dünyâyı fethedip harâb eden Cengiz'in durumunu açıklamaktadır. O harâb eden kitâbın aksine, ben de çevreyi i'mâr edip, insânlara yardım etmeğe çalışan, dindarlığı seven, Sultân Ya,kûb'un hayâtını anlatan, "Tarih-i ,Alâm Aray-ı Amîni" yi yazdım.

Bu kitâbı yazarken şu yedi husûsu göz önünde tuttum:

1- Hikâyeleri birbirine bağlayan bir mukaddime ile kitâba başladım.

2- Okuyucuyu esâs konudan uzaklaştıran küçük mes'elelerde, mübâlağadan kaçındım.

3- Din ve şerîata uygun olmayan savaş ve mes'eleleri, yazmaktan çekindim.

4- Kolay anlaşılabilir olaylar hakkında, açıklama yapmadım.

Çok zor mes'elelerin anlaşılması için, Arapça atasözleri ve hikâyelerden istifâde ettim.

5- Sultân Ya'kûb'un şevketini üstün gösterecek, acâib ve garip durumları beyân etmekten, bilhassa çekindim.

Gördüğümü ve duyduğumu yazarak, hiçbir şeyde mübâlağa etmedim.

6- Kitâbı, özellikle nazım türü olarak yazmadım. Ancak gerektiği yerde şâirlerin mesnevî, gazel ve kasîde gibi şiirlerinden faydalandım.

7- Bu kitâba yazılanların hepsi, kendi fikirlerimden oluşmaktadır. Onu yazar-ken daha iyi yazmak veya iyi bir şekilde düzenlemek için, hiçbir yazı ve kitaptan istifâde ve iktibâsta bulunmadım.” demektedir.

Bu kitâbı, yazan iyi ve bilgili bir âilede yetişmiştir.

Babası, İsfahan’ın büyük âlimlerindendi. Yazar, Sultân Ya,kûb’un sarayında devlet işleriyle meşgul olmuş ve bu kitapda yazıldığına göre;

Sultân Ya,kûb’un Mısır hükümdarları ve Horasan vâlilerine yazdığı mektuplar, onun babası Fazlullah b. Abdullah-i Ruzbahanî’nin elinden çıkmıştır.

Bu mektuplar, Tarih-i ’Alâm Ârây-ı Amîni’nin 128b, 129a, sayfalarında görüldüğü gibi, üstün bir nesir ve kuvvetli şiirleri muhtevidir.

Akkoyunlu tâifesinin asıl nüvesi Diyârbekir havalisinden neş’et ederek, (872-882) yıllarında zirvesine ulaştı. 908 tarihine kadar hükümdarlığını sürdürdü.

Akkoyunluların tarihi önemi herkesce bilinmektedir. Öyle ki, Akkoyunlu kahraman askerler, Anadolu’dan Umman’a kadar olan toprakları hükümdarlıkları altına almışlar; Irak-ı Arab, Acem, Fars ve Kirman’ı Haliç sahillerine kadar bütün bölgeleri, idârelerinde tutmuşlardır.

Yazar, bu kitâba, İslâm Peygamberlerinin savaş ve fedakârlıklarını anlatmakla başlar. İslâm dininin büyüklerini anarken, Bayındır Sultânlarının dâima, din, adâlet halka insâncil muâmele ve hak yolu tarafdârlarından olduğunu anlatırsa, Tarih yazarının vazifelerini, tarih yazmanın türlerini, çeşitli tarih yazarlarının ve tarih kitâplarının adlarıyla birlikte açıklar. Ayrıca, padişahların haslet ve vazifelerini zikreder.

Akkoyunlu hanedanlarından bahsederken Sultân Ya,kûb’un hayatını tek tek anlatır.

Okuyucu için, daha çok öğretici bir nitelik taşıyan eserde; yazar hadiselerin ve olayların her birini, konunun sonunda insânî açıdan ele almaktadır.

Mezelâ: Halka şefkatle muâmele etmek. Sultân Ya,kûb’un sarayına iltica eden kimselere yardım gibi.

Sultân Ya’kûb’un mertliği, halka eşitçe muâmelesinin anlatılışı da, tarihi derslerdendir.

Eser, Farsça’nın çok âhenkli ve eski nesriyle yazılmış olup, tarihi ehemmiyetinin yanısıra eski farsça nesrinde yazılmış âhenkli ve akıcı bir kitâbtır.

Eser, büyük bir edebî değere sahiptir. Yazılış tarzı, İran edebiyatından son derece nasiplidir.

Sultân Ya’kûb’un hayatını, ölümüne kadar tamâmen açıklayan, bu kitâbın sayfaları arasında, yazar, zamanın hükümdarları ve âlimlerinin kötülüklerini de,

tam bir zarâfet ve ustalıkla yererek; kendi isteklerini misâller, hikâyeler ve öğütler içinde, kişileri hayvan tarzında birbirleriyle konuşturarak "Kelile ve Dimne" kitâbında olduğu gibi, anlatmıştır. Millî ve dinî durumun daha iyi olabilmesi için, kendi fikirlerini ve kanaatlerini açıklar.

Hülâsa, bu kitâbı, şöyle şerh etmek mümkündür.

Emir (Uzun) Hasan Bey'in (1453-1468) vefâtından sonra, oğlu Sultân Halil, onun yerine geçti. Halil Bey, kardeşi (Sultân Ya'kûb'a) Ya'kûb Bey'e Diyarbekir'in idâresini verdi. Altı buçuk ay sonra, Ya'kûb Bey yetersiz ve ayyâş bir kişi olan kardeşine baş kaldırdı. O yakınlarda vâki olan bir savaşa, "883 yılı 14 Rebi'ü'l-âhır'ında" Halil Sultân öldürüldü. Ya,kûb Bey padişah oldu.

Ya,kûb Bey, oniki yıl, iki ay padişahlık yaptı. Bu müddet içinde, zamânın çoğunu şiiir ve edebiyât ehliyle birlikte geçirdi.

Saltanatının önemli olaylarından biri de, Şah İsmail Safavî'nin, babası Sultân Haydar Safavî ile savaşmakta olan Şirvân emîri Ferruh-i Yesâr'a yardım etmek için, 893 yılında savaşa girmesidir.

Bu olayda, Sultân Haydar öldürülmüş ve oğulları, da Sultân Ya'kûb'un eline düşerck, "İstahri Fars" kalesine hapsolunmuşlardır.